

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У КОНЦЕПЦІЇ ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ Ш.О. АМОНАШВІЛІ

У статті викладено деякі філософсько-світоглядні й методологічні засади концепції "гуманної" педагогіки Шалви Амонашвілі. Виділено принципи педагогічної діяльності, що ґрунтуються на любові до дітей, спільної творчої ініціативи, толерантності, коректності, компетентності, вмінні створювати навколо себе миролюбиву атмосферу, усвідомлювати і враховувати власні помилки всіма суб'єктами педагогічного процесу.

"Чим суворіші будуть заборони й покарання,
тим більше процвітатиме... зло".

В.О. Сухомлинський.

Актуальність. Ім'я Шалви Олександровича Амонашвілі добре відомо вчителям, викладачам, освітянам ще з радянських часів, коли про нього заговорили як про педагога-новатора, який пропонує гуманно-особистісний підхід до дитини. Сьогодні важко перелічити всі його посади та звання: доктор психологічних наук (1973 р.); професор (1980 р.); член-кореспондент АПН (1985 р.), почесний член РАО (1993 р.), дійсний член РАО (2001 р.); керівник Центру Гуманної Педагогіки й лабораторії гуманної педагогіки при МГПУ; науковий керівник експериментальних шкіл у Москві, Петербурзі, Тюмені, Нижньовартовську, Сургуті, Хмельницькому, Артемівську та в багатьох інших містах СНД; автор десятка популярних книжок таких як: "Здрастуйте, діти", "Як живе, діти?", "Єдність мети", "Індивідуально-гуманна основа педагогічного процесу", "Школа життя", "Творення людини" та багатьох інших [1].

Актуальним для нашого дослідження є те, що експеримент із визначення нового змісту, форм і методів початкового навчання, який розпочав Ш.О. Амонашвілі ще в 1964 році, триває й донині. Безумовно, висновки, що було зроблено на цьому шляху, виходять за межі власне початкового навчання, вони стосуються усіх шаблів не тільки освітянського процесу, але й взагалі процесу життєвого. Система виховання та навчання за Ш. Амонашвілі – це "педагогіка цілісного життя дітей та дорослих", яка будується на началах гуманності й віри в дитину, вихованні творчості і співпраці педагогів із дітьми, де в якості педагогів розуміються також батьки. Щодо батьків, то в межах гуманної педагогіки їм потрібно зрозуміти – дитина не є їх власністю, вона скоріше гість, якого вони самі запросили. Якщо на дитину покладаються великі надії, то вони потребують і великої педагогіки. Не можна казати: "На виховання в мене немає часу", так само як не можна вважати гуманізм синонімом безперервного потакання, всюдозвілля й безконтрольності. Гуманна педагогіка є педагогікою дисципліни, любов до дитини не може шкодити їй. Метою статті є аналіз концепції гуманної педагогіки Ш. Амонашвілі та виявлення місця й ролі толерантності в ній

Відповідаючи на питання про зміст поняття "гуманна педагогіка", сам Ш. Амонашвілі каже: "Ця педагогіка сприймає дитину такою, як вона є, погоджується з її природою. Вона бачить у дитині її безмежність, усвідомлює її космічність і веде, готує її до служіння людству протягом усього життя. Вона затверджує особистість в дитині шляхом виявлення її свободної волі й будує педагогічні системи, процесуальність яких визначає любов учителя, оптимізм, високо духовна моральність. Вона заохочує педагогічну творчість і закликає до педагогічного мистецтва. Гуманне педагогічне мислення прагне досягнути неосяжне і в цьому сила освітніх систем і процесів, народжених в його надрах" [1]. Принципи гуманної педагогіки Ш. Амонашвілі протиставляє традиціям "авторитарної" педагогіки, у яких педагогічне мислення зводиться до двовірності "заохочення – покарання": якщо дитина вчиться і веде себе добре – заохочуємо, погано – караємо. У концепції гуманної педагогіки існує інший вимір педагогічного мислення – духовна спрямованість нагору, куди вчитель і дитина прямують разом. Цей вимір впливає з власне визначення поняття "школа". У розумінні Амонашвілі: "Школа (скале) – це скелясті, тяжкі сходи підйому, піднесення душі, котрі потребують сили волі, ретельності, відданості, вони "вчать керувати порядком із хаосу". А носієм скале є вчитель, тобто вчитель і є школа, школа в ньому, а не поза ним" [2: 12]. Звісно, у такому розумінні школи смисл її значно розширюється – школа як сходження триває усе життя людини, вона перетворюється з назви навчального закладу на філософську категорію, що зіставляється із "сенсом життя".

Крім поняття "школа", наголошується на певній різниці в базисних поняттях "виховання" й "освіта". Зміст процесу виховання впливає з аналізу самого слова: рос. "вос-питание" – "питание оси", живлення осі, безумовно, осі духовної. Отже, виховання позначає живлення душі й через це – процес духовного сходження на "скелю", "нагору", зміст виховання розширюється до формування духовно-душевного стану особистості, що стає джерелом і спрямовуючою силою цілісного життя людини. Відповідно до цього, виховання повинне випереджати навчання, отримання знань. Ця думка простежується в дослідженнях й інших багатьох видатних педагогів, наприклад, Я.С. Гогобашвілі про те, що "виховання чесних і шляхетних почуттів в серцях дітей потрібніше й дорожче, ніж збагачення різними знаннями". Сила знань є нейтральною у відношенні до добра чи зла, тільки від якості серця й рівня духовності людини буде залежати, в який бік вона спрямує свої знання. Але, як слушно зауважує Ш. Амонашвілі, на сьогодні в мові закріплено словосполучення "учбово-виховний процес", а не навпаки, хоча потрібно затверджувати "виховально-учбовий процес" [3: 582]. Освіта, з цієї точки зору, – це процес живлення душі й серця дитини усіма кращими плодами людської культури й цивілізації. У концепції гуманної педагогіки поняття "освіта" тотожне поняттю "просвіта", тобто просвітлення, розсіяння п'ятми в серці

й розумі людини. У сучасних умовах поняття "освіта" й "просвіта" більше обслуговують номенклатурний зміст, вказуючи на адміністративно-управлінську систему (система освіти, система просвіти, міністерство освіти і т.д.) [2: 33]. Якщо ж повернути цим поняттям їх первісне значення, то знову ж таки розкривається їх глибинний філософський зміст, який сягає категоріального рівня. Амонашвілі Ш. пов'язує слово "освіта" зі словом "образ" (рос. "образование"). Образ – це щось приховане, наче ще не проявлений знімок на фотоплівці. Завдання освіти (образовання) – допомогти дитині проявити свій прихований образ, який вже мається у неї з самого початку її народження [4: 3-8]. До речі, український варіант слів "освіта" – "просвіта" несе в собі той же зміст – висвітлювання "образу". Отже, на сьогодні актуальною є проблема тлумачення значення первісних понять, на яких ґрунтується смисложиттєва позиція людини, й необхідності повернення в нашу суспільну свідомість їх значення.

Таким чином, головною метою гуманної педагогіки стає виховання Благородної Людини, Благородної Особистості, Благородного Громадянина. Школа Життя, наголошена в концепції гуманної педагогіки, веде дитину через осягнення цінностей свого народу, своєї нації, своєї країни, Батьківщини до осягнення загальнолюдських цінностей; через розвиток почуття громадянськості до відчуття планетарної співпричетності.

Власне методика початкового виховання у практичній діяльності самого Ш. Амонашвілі (практикуючого вчителя з великим стажем роботи) вбирає в себе багато новаторських прийомів і методів. Навчально-пізнавальна діяльність школяра стимулюється не тільки за допомогою цікавої й різноманітної подачі учбового матеріалу, але й характером відносин, які затверджує педагог у процесі навчання. В атмосфері любові, доброзичливості, довіри, співпереживання та поваги дитина охоче й легко сприймає навчально-пізнавальну задачу, тобто якщо дитина відчуває, що цінується її гідність, її самостійна думка, творчий пошук, вона починає прагнути до рішення більш складних навчально-пізнавальних задач. Отже, Ш. Амонашвілі пропонує таку організацію дитячого життя, яка допомагає дорослому спрямувати енергію дитини на продуктивні заняття.

Моральною основою дитячої кооперації в системі Ш. Амонашвілі є здатність радіти успіхам інших, готовність прийти на допомогу, причому не тільки в межах свого колективу: старші діти допомагають молодшим, беруть над ними шефство. Цікавими методичними новаціями у цій концепції є:

- відміна оцінок за навчання у балах;
- недопустимість порівняння дітей між собою ("він у нас найрозумніший, берить із нього приклад" і под.);
- навчання одразу на кількох доступних учням рівнях, наприклад, читання можливе від знайомства з буквами для одних до біглого читання для інших;
- співучасть учнів у побудові уроку, у складанні завдань, утворенні власного підручника, в плануванні відповідей і под. [3].

Але сам Шалва Олександрович постійно підкреслює, що не лише методикою тримається поняття Гуманної педагогіки: якщо її світоглядні настанови не стануть сутністю вчителя, якщо він не перетворить спочатку сам себе, то ніякі методики, конспекти уроків тощо, не зможуть зробити його "Лицарем гуманної педагогіки" (таке почесне звання вже кілька років вручається педагогам, які успішно користуються у своїй роботі засадами руху Гуманної педагогіки). У межах авторитарної педагогіки причини невдач учня розглядаються завжди однобічно за принципом "сам винен": не слухав, не хотів, не думав, не виявив інтересу і под. Чи звертають при цьому увагу на здібності самого вчителя – особливості його пояснень, характер взаємодії з учнями, манеру викладання і т. ін.? З точки зору гуманної педагогіки, якщо педагог, не розібравшись у реальних причинах освітянської невдачі учня, спрямовує на нього свій гнів та обвинувачення, то це є негуманним і несправедливим. У цьому випадку навчання йде з позицій педагогічного егоцентризму, а не з позиції дитини. У таких умовах учень буде прагнути скоріше вийти з поля педагогічного впливу, ніж прагнути до нього. Тільки віра педагога в сили дитини, доброзичлива його підтримка ("я знаю, що ти зможеш"), а також критичне ставлення педагога до самого себе, постійне самовиховання й самовдосконалення нададуть виховному процесу діючої сили й допоможуть постійно знаходити шляхи виховання дитячого розуму й серця. У разі такого ставлення до себе дитина стає повноправним співучасником виховного процесу, тобто певною мірою сам собі методист, учитель, учений, винахідник.

Можна певним чином узагальнити різницю, яка існує між принципами авторитарної та гуманної педагогіки [2: 113-114].

Авторитарна педагогіка:	Гуманна педагогіка:
- формує і реалізує систему примусу;	- пропонує творчий пошук системи співробітництва;
- орієнтована на формування знань, умінь, навичок;	- звернена в першу чергу на облагородження душі дитини, а знання мислиться як необхідна умова творчості, творення блага;
- задовольняється обліком психологічних особливостей дітей;	- приймає й вбирає дитину цілком такою, як вона є;
- готує дітей до життя;	- виховує дітей самим життям;
- монологічна;	- діалогічна;
- не має потреби в принципах любові, творчого терпіння, довіри, вільного вибору, радості пізнання й спілкування,	- перелічені принципи є вихідними;

співробітництва як суттєвих компонентів педагогічного процесу;	
- зайнята узагальненням "практики", результати якої, в якості наукових цінностей, повертаються знову до практики;	- йде шляхом творчості й інновацій, тому далека від консерватизму;
- аксіоматичною основою є "емпіричний матеріалізм".	- вважає основою духовну субстанцію.

З цих характеристик гуманної педагогіки виводимо особистісні якості характеру, необхідні педагогу, який працює в системі особистісно-орієнтованого навчання: доброзичливість, щира зацікавленість дітьми, повага до учнів, ввічливість; культура спілкування; толерантність; привітність; коректність; компетентність, ерудованість, різнобічні інтереси; уміння створювати навколо себе миролюбиву атмосферу; усвідомлення і врахування власних помилок; гнучкість, вміння слухати, вміння виправляти власні помилки.

Амонашвілі Ш.О. постійно підкреслює й той безперечний факт, що головні принципи гуманної педагогіки придумав не він, вони – квінтесенція всього найкращого у світовому педагогічному надбанні. Отже, Ш. Амонашвілі проводить певну межу між поняттями "класична" і "традиційна" педагогіка. Гуманізм як світоглядний принцип є засадою "класичної" педагогіки. "Традиційна" ж педагогіка, теоретично нібито схилиючись перед надбаннями "класичної", на практиці виходить з принципів авторитаризму. Недарма ж саме в межах руху Гуманної педагогіки видається 100-томна серія "Антології гуманної педагогіки", в якій вже вийшло понад 50 книг, присвячених висвітленню життя й діяльності таких видатних педагогів як Сухомлинський, Ушинський, Макаренко, Песталоцці, Коменський, Корчак та ін. Новаторство цієї серії в тому, що поряд з іменами власне педагогів знаходяться імена Мойсея, Ісуса Христа, Будди, Конфуція, Толстого, Ганді та ін. Це підтверджує єдність педагогічної, духовної та взагалі культуротворчої діяльності як різних боків єдиного процесу духовного удосконалення людства, який не підлягає ґрунтовному поділу на галузі й сфери, що спостерігається в наш час. Літератори, релігійні реформатори, суспільні діячі так само є педагогами людства, як і педагог за фахом, тому що вони вчать дітей і дорослих гідному існуванню, його суті, вчать не просто словами й нотацією, а власним прикладом, своїм життям. Люди, життя яких склало скарбницю класичної світової педагогіки, будували його на засадах Істини, Добра, Краси, тому їх приклади залишаються з нами назавжди, надаючи людству загально значимі культурні орієнтири й цінності.

У нашому гедоністично-прагматичному сьогоденні спостерігається настільки яскраво виражена відсутність високих життєвих ідеалів, що приклади великих учителів людства, життя яких сповнене самопожертвою та альтруїзмом, навряд чи можуть запалити погаслі серця зрілого, вже сформованого покоління. Саме тому важливішим стає завдання виховати молоде покоління на засадах моральності й духовності, бо "у кожній людині чи навіть народу, що не наділений належною мірою ідеалізму, як правило, відсутні й життєві орієнтири та стимули боротьби за існування. Ідея – головне джерело енергії творчої особистості. Ідеал – це ідея, перетворена в міцний енергетичний заряд, що спрямовує енергію особистості майбутнє" [5: 36].

Отже, позиції толерантності, в найбільш широкому значенні цього слова, безумовно присутні в концепції гуманної педагогіки Ш.О. Амонашвілі, виявляються у:

- взаємодопомозі та взаємопідтримці вчителів і дітей, батьків і дітей, батьків і вчителів, дітей між собою, здатності радіти успіхам інших; тим самим відкидається принцип конкуренції, що, до речі, конфронтує з принципами навчання за Болонською системою, яка базується на вихованні принципу конкурентоспроможності та націленості лише на власний успіх будь-якою ціною;
- взаємодії різних країн і націй – рух гуманної педагогіки набирає силу на теренах усього пострадянського простору, демонстративно уникаючи політики;
- повазі до найкращого культурного й духовного надбання всіх часів і народів, тобто у вихованні світоглядної толерантності.

З 2002 року в січні у Москві проходять щорічні Міжнародні педагогічні читання в межах руху Гуманної педагогіки під керівництвом Ш. Амонашвілі. У 2007 році на чергових читаннях, на тему: "Гуманна педагогіка: Істина Школи", взяли участь представники Фонду "Україна 3000" під патронатом Катерини Ющенко. Ними стали: керівник напрямку "Завтра" Ольга Коваленко та директор Відкритої педагогічної школи м. Києва Сергій Ветров. На цьому представницькому міжнародному форумі проведено численні зустрічі з педагогами різних країн світу, під час яких було налагоджено зв'язки у сфері розвитку педагогіки майбутнього.

Хотілося б висловити надію, що рух гуманної педагогіки й засади світоглядної толерантності, на яких він базується, знайдуть ширше розуміння й розповсюдження в Україні, а пошуки принципів нової концепції освіти виведуть нас на шляхи педагогіки співпраці, педагогіки добра й любові до людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. <http://serdcevedenie.narod.ru/pedagog/amon.htm>
2. Амонашвілі Ш.О. Школа життя / Пер. з рос. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітницький центр ім. М.К. Реріха, 2002. – 170 с.
3. Амонашвили Ш.А. Педагогическая симфония. – М.: МЦР, 2002. – 672 с.
4. Амонашвили Ш.А. Образ и образование // Три ключа. Педагогический вестник. – М.: Изд. дом Шалвы Амонашвили, 2001. – Вып. 5. – 124 с.
5. Вайнцвайг П. Десять заповедей творческой личности / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990. – 192 с.

Матеріал надійшов до редакції 14.09.2007 р.

Сурина Г.В. Толерантность в концепции гуманной педагогики Ш.О. Амонашвили.

В статье изложены некоторые философско-мировоззренческие и методологические основы концепции "гуманной" педагогики Шалвы Амонашвили, приведенные в сравнении с принципами распространенной "авторитарной" педагогики. Выделены принципы педагогической деятельности, основанные на любви к детям, совместной творческой инициативе, толерантности, корректности, компетентности, на умении создавать вокруг себя миролюбивую атмосферу, умении осознавать и исправлять собственные ошибки всеми субъектами педагогического процесса.

Surina G.Y. The Tolerance in the Humane Pedagogic' Conception of Sh.O. Amonashvily.

The article presents some philosophic, world outlook and methodological basis of the "humane" pedagogic conception of Shalva Amonashvily. The principles of pedagogical activity based on love to children, the joint creative initiative, tolerance, correctness, competence, the ability to create a peaceful atmosphere around, realize and take into account personal mistakes by all the subjects of pedagogic process are singled out.